

O PSALIE DACICĂ ÎN BAVARIA

DE

WOLFGANG M. WERNER (Schleswig)

În lotul de descoperiri de epocă romană timpurie de la așa zisul castru de legiune de la Augsburg-Oberhausen, din Bavaria, s-au găsit, printre piesele de metal publicate de W. Hübener, mai multe obiecte considerate ca piese de harnașament¹. Pe lângă zăbalele cu muștiucuri din mai multe piese și zăbalele cu pirghie² atrage în mod deosebit atenția o psalie neobișnuită în Europa centrală (fig. 2/1). Hübener o consideră ca „eventual neromană”³.

Analogii relativ apropiate pentru exemplarul de la Augsburg se cunosc în dacia-le și cetățile geto-dacice din Transilvania și Muntenia, unde apar și în morminte. Caracteristic acestor zăbale sînt psaliile cu doi

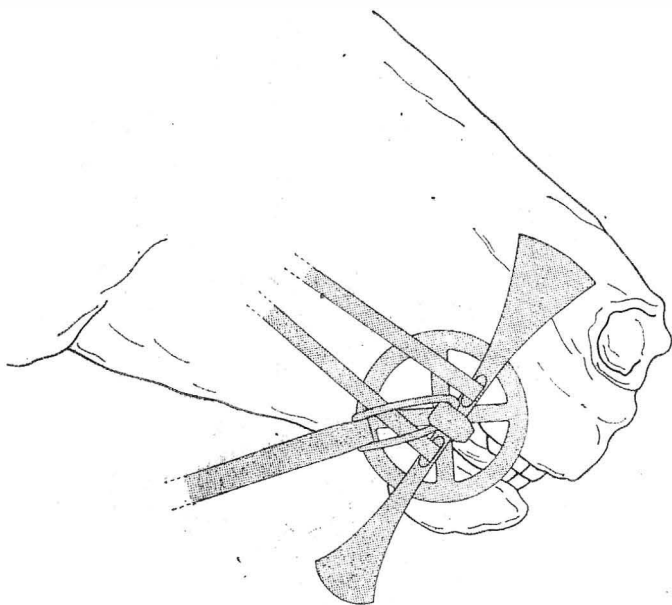

Fig. 1. Reconstituirea căpăstrului.

¹ W. Hübener, *Die römischen Metallfunde von Augsburg-Oberhausen*, Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, 28, 1973.

² Pentru zăbalele sud-esteuropene vezi W. M. Werner, *Trensen an der unteren und mittleren Donau vom 8.—1. Jahrh. v. Chr.*, PBF, 16 (în curs de tipărire). Un studiu despre zăbalele cu pirghie este de asemenea sub tipar.

³ W. Hübener, *op. cit.*, p. 28. Despre complexul de la Augsburg-Oberhausen, cf. C. M. Wells, *Saalburg Jahrbuch*, 27, 1970, p. 63—72; W. Hübener, *op. cit.*, p. 17—25.

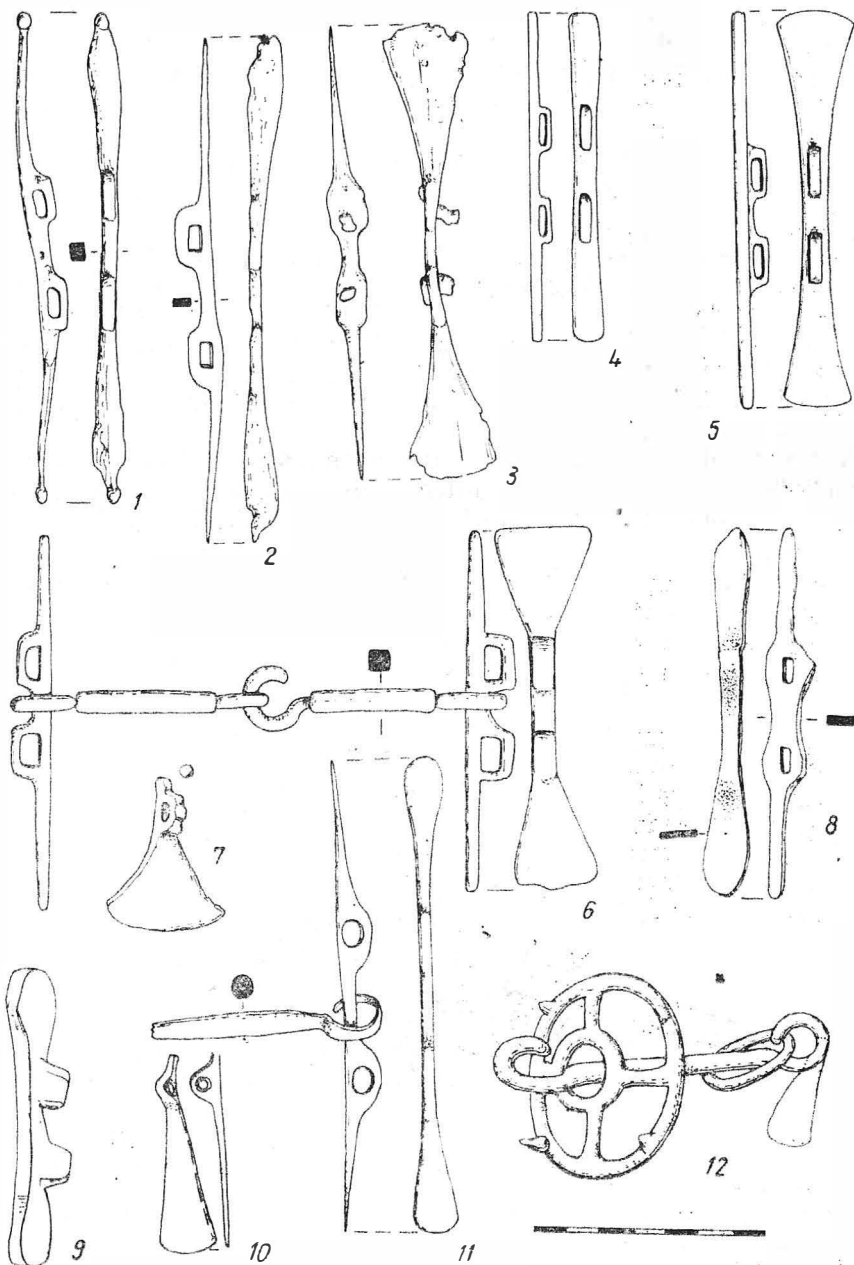

Fig. 2. 1 Augsburg-Oberhausen; 2,12 Popești; 3 Bizdina; 4-5 Costești; 7, 10 Piatra Craivii; 6 Grădiștea Muncelului; 8 Ocnița; 9 Pecica; 11 Polovragi.

ocheti, precum și lățirea în formă de evantai a extremităților acestor psalii. Această din urmă particularitate poate diferi de la piesă la piesă. Exemplarul cu extremitatea cea mai extinsă s-a descoperit la Piatra Craivii (fig. 2/7), pe când psaliile de la Costești (fig. 2/4), Polovragi (fig. 2/11) și Răcățâu (fig. 3/3,4) au capetele mai înguste. Pe de altă parte marginea acestor terminații poate fi rectilinie sau tinzând spre un profil arcuit. La majoritatea psaliilor nu se mai poate stabili dacă forma actuală a marginilor se datorează sau nu uzurii. Față de psaliile mai sus menționate cea de la Augsburg-Oberhausen se termină cu o mică bilă la capete.

Un alt element caracteristic al acestor zăbale sînt roțițele cu spini, prinse pe muștiuc. Din păcate nu toate zăbalele descoperite păstrează această particularitate, așa că nu se mai poate ști precis dacă ele se vor fi pierdut sau dacă nu vor fi existat inițial.

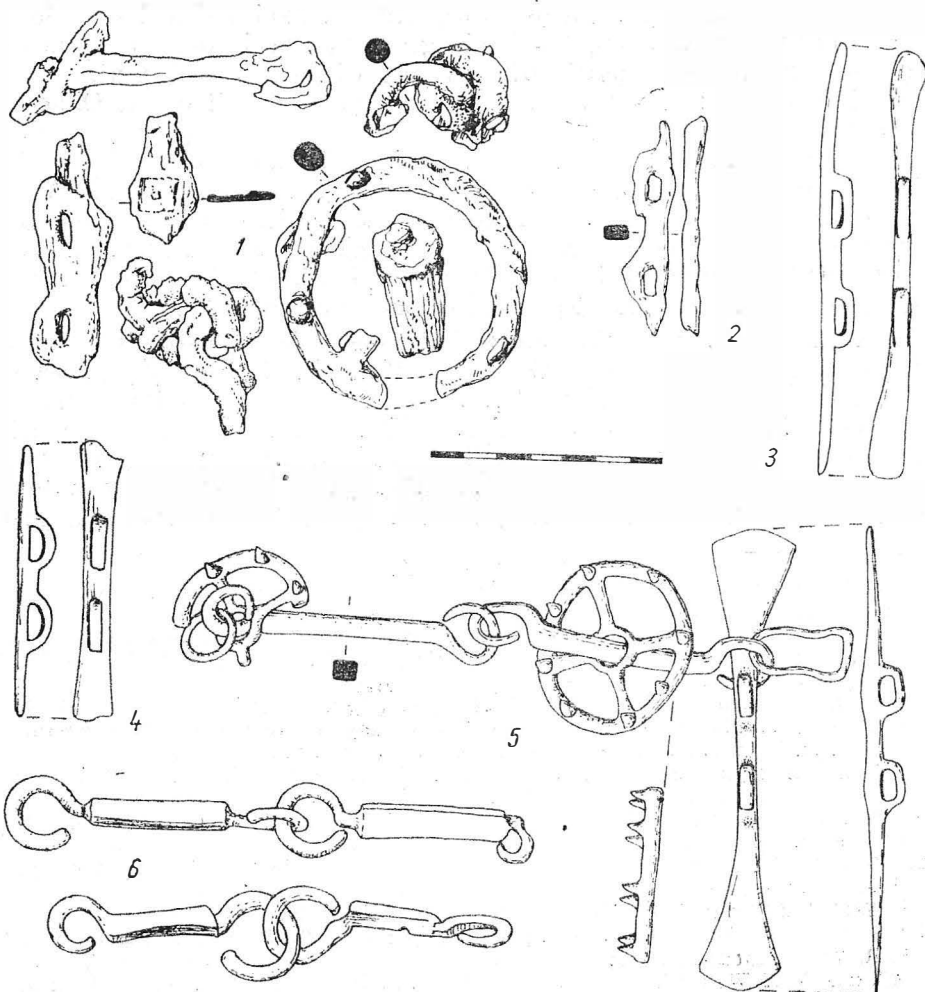

Fig. 3. 1—2 Popești, tum. 4; 3—4 Răcățâu de Jos; 5 Radovanu; 6 Costești.

ocheti, precum și lățirea în formă de evantai a extremităților acestor psalii. Această din urmă particularitate poate diferi de la piesă la piesă. Exemplarul cu extremitatea cea mai extinsă s-a descoperit la Piatra Craivii (fig. 2/7), pe când psaliile de la Costești (fig. 2/4), Polovragi (fig. 2/11) și Răcățâu (fig. 3/3,4) au capetele mai înguste. Pe de altă parte marginea acestor terminații poate fi rectilie sau tinzând spre un profil arcuit. La majoritatea psaliilor nu se mai poate stabili dacă forma actuală a marginilor se datorează sau nu uzurii. Față de psaliile mai sus menționate cea de la Augsburg-Oberhausen se termină cu o mică bilă la capete.

Un alt element caracteristic al acestor zăbale sînt roțițele cu spini, prinse pe muștiuc. Din păcate nu toate zăbalele descoperite păstrează această particularitate, așa că nu se mai poate ști precis dacă ele se vor fi pierdut sau dacă nu vor fi existat inițial.

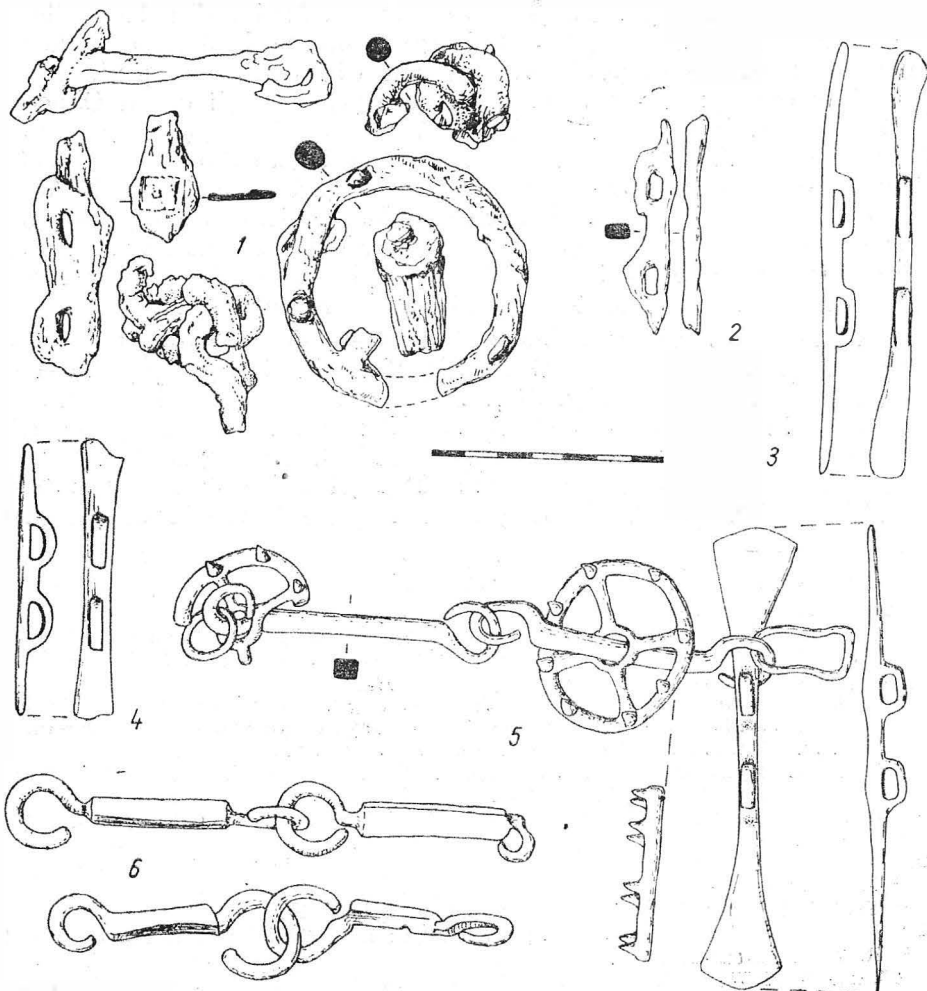

Fig. 3. 1—2 Popești, tum. 4; 3—4 Răcățâu de Jos; 5 Rădovanu; 6 Costești.

în mormintul cu coif din tumulul 4, nu departe de Popești-,Nucet” (fig. 3/1). A. Vulpe mai citează două rotițe de la Piatra Craivii încă nepublicate¹⁵. O rotiță cu spini, descoperită la Costești, pare a proveni de la o astfel de zăbală¹⁶. Din această serie ar mai putea face parte și un fragment de zăbală, respectiv muștiucul cu monturi în formă de cruce, aflat la Oenița¹⁷; dar numai cu condiția ca monturile să fi constituit fragmente ale rotiței. Restul pieselor menționate aici sînt psalii izolate.

Partea cea mai mare a descoperirilor de pînă acum provine din așezări sau cetăți. Numai piesele de la Radovanu și din tumulul 4 de la Popești sînt găsite sigur în morminte. La un exemplar de la Popești (o psalie)¹⁸, descoperită în săpăturile vechi ale lui D. V. Rosetti, nu se poate determina proveniența (fig. 2/2).

În afara psaliei de la Augsburg-Oberhausen, s-au mai confecționat și alte piese din bronz, cum arată o formă de turnat, găsită în așezarea de la Pecica. Este un tipar de formă paralelipipedică în care s-ar fi putut turna bucăți ce ar fi putut servi la prelucrarea psaliilor (fig. 2/9).

În afară de psalii izolate și zăbale mai mult sau mai puțin întregi sînt cunoscute și muștiucuri izolate (fig. 3/6), care corespund zăbalei de la Grădiștea Muncelului (fig. 2/6). Apartenența acestor muștiucuri, aflate izolat, la psaliile de forma celor aici studiate nu este certă. Ele pot aparține eventual și tipului de zăbală cu psalie în forma de C și cu o singură urechiușă rectangulară la mijloc¹⁹. Pe baza doar a muștiucurilor, chiar bine păstrate, nu se poate face determinarea sigură a apartenenței tipologice a zăbalei. Toate aceste muștiucuri singuratice provin din cetatea de la Costești²⁰. Nu au fost publicate mai multe detalii cu privire la condițiile de descoperire.

În stadiul actual al cunoștințelor răspîndirea acestui tip de zăbală pare că se concentrează în davae-le și cetățile dacice din Transilvania și Muntenia²¹ (fig. 4). Descoperirea psaliei de la Augsburg-Oberhausen, precum și a unei piese întrucitva asemănătoare la Zolotaia Balka, reg. Cherson, pe cursul inferior al Niprului²², dovedește că aria de răspîndire era destul de întinsă.

Ceramica și monedele descoperite la Augsburg-Oberhausen ne dau un indiciu pentru datarea zăbalelor și respectiv a psaliilor. Ceramica din acest complex începe, după G. Ulbert, cel mai devreme în anul 15 î.e.n.²³.

¹⁵ A. Vulpe, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 214, nota 39.

¹⁶ Nu am informații dacă în materialele descoperite în davae-le și cetățile dacice mai există astfel de piese.

¹⁷ D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981, pl. 49/12.

¹⁸ Pentru piesa aflată în Muzeul de istorie al municipiului București (inv. 14.689) este dată o dată lungimea de 16 cm (M. Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979, p. 203), iar în alt loc 14,8 cm (*Die Daker*. Catalog de expoziție la Köln. Mainz, 1980. nr.-cat. 274).

¹⁹ Tip IX după Werner, *op. cit.* (nota 2); cf. și Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, pl. 73/28.33; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/9.11.

²⁰ Este de așteptat, ca printre materialele nepublicate din alte cetăți sau davae să se mai găsească asemenea piese.

²¹ În așezările din partea răsăriteană a României au fost utilizate alte tipuri de zăbale (cf. Werner, *op. cit.*, [nota 2] tipurile V/C--E).

²² *Arheologija Ukraïns'koi R.S.R.*, 2, 1971, fig. 72.

²³ G. Ulbert, *Die römische Keramik aus dem Legionslager Augsburg-Oberhausen*, Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte, 14, 1960, p. 29.

și durează, potrivit examenului monedelor găsite, pînă în anii 14 sau 17 e.n.²⁴. Dacă psalia provine din acest lot, ea poate fi datată în mod precis într-un interval de treizeci ani.

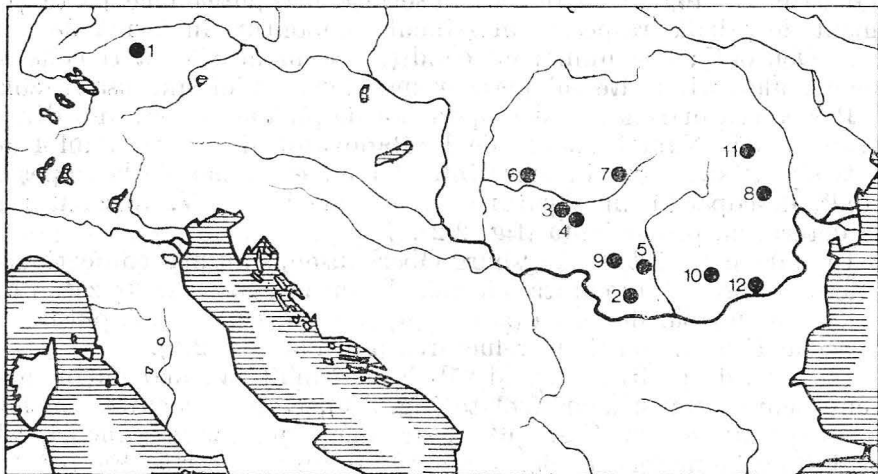

Fig. 4. Răspîndirea zăbalelor de tipul aici în discuție: 1 Augsburg-Oberhausen; 2 Blăzina; 3 Costești; 4 Grădiștea Muncelului; 5 Oenița; 6 Pecica; 7. Piatra Craivii; 8 Poiana; 9 Polovragi; 10 Popești; 11 Răcățiu de Jos; 12 Radovanu.

În comparație cu această datare, cea a dăvaelor și cetăților preromane din Transilvania nu este atît de sigură²⁵. A. Vulpe datează tumuli din preajma davei de la Popești între cca 150 î.e.n. pînă în timpul împăratului Augustus. O monedă de argint de proveniență locală din tumulul 4 este apreciată ca aparținînd perioadei între 150 și 80 î.e.n. dar din același tumul provine o amforă de tip Kos; cele două obiecte par a fi coexistat mai ales în prima jumătate a sec. I. Pentru tumulul 2 se propune datarea în a doua jumătate a aceluiași secol²⁶.

Pentru cetatea de la Costești se presupune o perioadă de existență între sfîrșitul sec. II î.e.n. pînă la începutul sec. II e.n.²⁷. Pe de altă parte, M. Babeș nu găsește în materialul arheologic de la Costești, atît printre monede, cît și printre piesele de import, nici un element care ar putea data sigur înainte de mijlocul secolului I î.e.n. Nici în complexul de la Grădiștea Muncelului nu s-au găsit obiecte care ar putea data cu siguranță înaintea celei de-a doua jumătăți a sec. I î.e.n.²⁸. În cadrul ambelor descoperiri citate nu este cunoscută poziția stratigrafică a zăba-

²⁴ K. Kraft, *Bonner Jahrb.*, 155/156, 1955/56, 95 și urm.; idem în: *Aus Bayerns Frühzeit. Friedrich Wagner zum 75. Geburtstag*, München, 1962, p. 139.

²⁵ Datările întemeiate în cea mai mare parte pe argumente istorice nu pot fi discutate aici.

²⁶ A. Vulpe, *Thraco-Dacica* 1, 1976, p. 201 și 215.

²⁷ H. Daicoviciu și I. Glodariu, *ActaMN*, 13, 1976, p. 72-73; H. Daicoviciu, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie, Bucarest, 4-10 sept. 1976*, II, București, 1980, p. 74.

²⁸ M. Babeș, *SCIVA*, 25, 1974, p. 229 și urm.

12. Idem. Fragment de psalie (fig. 2/7): Muz. Ist. Alba Iulia. I. Berciu, A. Popa, H. Daicoviciu, *op. cit.*, fig. 25/5.
13. Idem. 2 rotițe cu spini: Muz. Ist. Alba Iulia. A. Vulpe, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 214, nota 39.
14. POIANA, com. Nicorești, jud. Galați: Psalie. R. Vulpe și col., *SCIV*, 2, 1951, p. 202 fig. 22/8.
15. POLOVRAGI-„PADEȘ”, jud. Gorj: Psalie cu jumătate de muștiuc (fig. 2/11): Muz. Militar Central, București.
16. POPEȘTI-„NUCEȚ”, com. Mihăilești, jud. Ilfov: Fragment de psalie și de muștiuc cu rotită cu spini (fig. 2/12): Muz. Ist. R.S.R. R. Vulpe și col., *Materiale*, 3, 1957, p. 239 fig. 19/3; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/2.
17. Idem, Tum. 4: Fragmente de zăbale (fig. 3/1,2): Muz. Ist. R.S.R. A. Vulpe, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 203, fig. 11/4 p. 207, fig. 16.
18. Idem. Psalie (fig. 2/2): Muz. Ist. Municipiul București (inv. 14.689). M. Turcu, *op. cit.*, pl. 9/1.
19. RĂCĂTĂU DE JOS, com. Horgești, jud. Bacău: psalie (fig. 3/3): Muz. Bacău (inv. 7764). V. Căpitanu, *Carpica*, 8, 1976, pl. 45/12; Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, pl. 73/23; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/5.
20. Idem: psalie (fig. 3/4): Muz. Bacău. Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, pl. 73/31; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/7.
21. RADOVANU, jud. Ilfov: zăbală (fig. 3/5): Muz. militar central. A. Vulpe, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, p. 209 fig. 18/5; Zirra, *op. cit.* pl. 8/1.

EIN DAKISCHER TRESENKNEBEL AUS BAYERN

ZUSAMMENFASSUNG

Vorgestellt wird ein dakischer Trensensnebel aus Augsburg-Oberhausen aus der Zeit 1. Jh. v.u.Z. — 1. Jh. u. Z. Dabei werden auch Vergleichsstücke aus dem dakischen Gebiet behandelt. Eine deutschsprachige Version ist erschienen: *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 13, 1983, 235—240.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Wiederherstellung des Zaumzeuges.

Abb. 2. 1 Augsburg — Oberhausen; 2,12 Popești; 3 Bizdina; 4—5 Costești; 7, 10 Piatra Craivii; 6 Grădiștea Muncelului; 8 Oenița; 9 Pecica; 11 Polovragi.

Abb. 3. 1—2 Popești, Grobhügel 4; 3—4 Răcătău de Jos; 5 Radovanu; 6 Costești.

Abb. 4. Verbreitung der hier behandelten Trensens: 1 Augsburg — Oberhausen; 2 Bizdina; 3 Costești; 4 Grădiștea Muncelului; 5 Oenița; 6 Pecica; 7 Piatra Craivii; 8 Poiana; 9 Polovragi; 10 Popești; 11 Răcătău de Jos; 12 Radovanu.

lelor. Sfirșitul așezărilor din Munții Orăștiei este presupus în timpul campaniilor lui Traian ²⁹.

Potrivit tipurilor ceramice și a ultimelor monede care provin din al treilea sfert al sec. I î.e.n., sfirșitul așezării de la Radovanu este situat mai devreme ³⁰.

D. Bereciu datează nivelul II de la Ocnița, cel în care s-a descoperit psalia, ca aparținând primei jumătăți a sec. I î.e.n. ³¹. M. Babeș arată dimpotrivă că monedele ce însoțesc acest nivel au pătruns în Dacia preromană masiv abia după mijlocul sec. I î.e.n. De asemenea, majoritatea fibulelor publicate și atribuite acestui nivel trebuie datate în sec. I e.n. ³².

Pe baza descoperirilor din cetatea de la Piatra Craivii se admite că sfirșitul cetății ar fi fost la finele secolului I î.e.n. sau la începutul celui următor, pe când dava de la Răcățău ar mai fi durat încă aproximativ un secol ³³.

Dacă sintetizăm aceste datări, se constată că zabalele cu psalii cu doi ocheti și cu capetele lățite în formă de evantai circulă începând înainte de jumătatea sec. I î.e.n. până la mijlocul sec. I e.n., poate chiar până în timpul campaniilor lui Traian. Este fără folos orice ipoteză pentru a explica existența unei psalii de proveniență dacică din perioada preromană la Augsburg-Oberhausen, pe baza unei singure piese ³⁴.

LISTA DESCOPERIRILOR

1. AUGSBURG-OBERRHAUSEN : Psalie (fig. 2/1) : Römisches Museum Augsburg (inv. 0/440). W. Hübnener, *op. cit.*, pl. 24/15.
2. BĪZDĪNA. com. Calopăr. jud. Dolj : Psalie (fig. 2/3). Zirra, *op. cit.*, p. 131.
3. COSTEȘTI, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara : Psalie (fig. 2/4) ; Muz. Ist. Transilvaniei (inv. 571). Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, p. 73/24 ; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/6.
4. Idem, psalie (fig. 2/5) ; Muz. Ist. Transilvaniei (inv. 580). Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, pl. 73/22 ; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/3.
5. Idem : Rotiță cu spini (?) : Muz. Ist. Transilvaniei (inv. 8138). Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, pl. 59/11.
6. Idem. Muștiuc de zăbală (fig. 3/6) : Muz. Ist. Transilvaniei. Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, pl. 73/34—37 ; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/12—14.
7. GRĂDIȘTEA MUNCELULUI, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara : Zăbală (fig. 2/6) : Muz. Ist. Transilvaniei. Glodariu și Iaroslavschi, *op. cit.*, pl. 73/30 ; Zirra, *op. cit.*, pl. 8/4.
8. OCNIȚA-„CETATEA 1” . com. Ocnele Mari, jud. Vâlcea : Psalie (fig. 2/8). Bereciu, *op. cit.*, pl. 92/9.
9. Idem. Muștiuc cu fragmente de rotițe (?). Bereciu, *op. cit.*, pl. 49/12.
10. PECICA-„ȘANȚUL MARE”, jud. Arad : Formă de turnat (fig. 2/9) ; Muz. Ist. Transilvaniei (inv. A2/37). I. H. Crișan, *ActaMN*, 6, 1969, p. 93, pl. 1/11 ; idem, *Ziridava*, Arad, 1978, pl. 117/7.
11. PIATRA CRAIVII, com. Cricău, jud. Alba : Fragment de psalie (fig. 2/10) : Muz. Ist. Alba Iulia. I. Bereciu, A. Popa, H. Daicovicu, *Celticum*, 12, 1965, fig. 25/2.

²⁹ Vezi supra nota 25.

³⁰ M. Babeș, *Dacia*, N.S., 19, 1975, p. 137.

³¹ D. Bereciu, *op. cit.* (nota 17), p. 151.

³² M. Babeș, *SCIVA*, 33, 1982, p. 253 și urm.

³³ Idem, *Dacia*, N.S., 19, 1975, 136 și fig. 7.

³⁴ S. von Schurbein, *Germania*, 57, 1979, p. 117—134, a publicat și alte piese tracogetice găsite în Europa centrală, printre altele o sică din lemn, descoperită în castrul de la Bergkamen-Oberaden, Kr. Unna, Nordrhein-Westfalen (R.F.G.).